

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Όλγα Πολυχρονοπούλου

Τακτική Καθηγήτρια Αρχαιολογίας
Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης ΑΤΕΙ Αθήνας

Είναι αυτονόητο ότι για την πληρέστερη κατανόηση του παρόντος είναι απαραίτητη η κατά το δυνατόν πληρέστερη προσέγγιση του παρελθόντος, δηλαδή της ιστορίας. Είναι επίσης ξεκάθαρο πως για την ορθή εξέταση αυτού του παρελθόντος είναι απαραίτητη η διερεύνηση και η ανάλυση όλων εκείνων των παραγόντων που καθορίζουν σε κάθε περίοδο τη δημιουργία των αντιλήψεων, των μηχανισμών επινόησης των ιδεών, των στερεοτύπων των σχετικών με τη διαμόρφωση μιας επιστήμης. Μπορεί τα παραπάνω να θεωρούνται προφανή, αλλά τουλάχιστον όσον αφορά στην αρχαιολογία, τόσο την προϊστορική όσο και την κλασική, η μελέτη και η ερμηνεία των προβλημάτων που συνδέονται με την ιστορία τους παραμένει ελλειπής στον ελληνικό χώρο, περιοριζόμενη συχνά σε μια ιστορική παράθεση αρχαιολογικών γεγονότων, σε αντίθεση με την ιστοριογραφική έρευνα στο χώρο άλλων συναφών και μη επιστημονικών πεδίων. Μια ιστοριογραφία της αρχαιολογίας παραμένει στη διαδικασία, στο πλαίσιο αναφοράς και βέβαια στην ερμηνεία των νοημάτων του υλικού πολιτισμού του παρελθόντος.

Το δεύτερο τεύχος του αφιερώματος στην Ιστοριογραφία της Αρχαιολογίας είναι αφιερωμένο στην κλασική Αρχαιότητα. Σε αντίθεση με την ιδέα που σχηματίζει κανείς για την ιστορία της, η αρχαιολογία είναι μια επιστήμη πρόσφατη, γεννιέται μόλις τον 19ο αιώνα, επιβεβαιώνεται με αργούς ρυθμούς και με μεγάλες δυσκολίες. Ο Philippe Jockey επιχειρεί μια ιστορική αναδρομή στο παρελθόν της αρχαιολογίας πριν αυτή εξελιχθεί ως επιστήμη, ως ανεξάρτητο επιστημονικό πεδίο και ως κλάδος των ανθρωπιστικών σπουδών. Τόσο κατά την Αρχαιότητα όσο και στον Μεσαίωνα, το αρχαίο αντικείμενο, αν και αποτελεί εξωτερική αφορμή για συζητήσεις, δεν συνιστά ποτέ το αντικείμενο των συζητήσεων. Η σχέση του ανθρώπου με τα μνημεία του παρελθόντος αρχίζει να μεταβάλλεται προς το τέλος της Αναγέννησης με τη μόδα των ταξιδιών και το άνοιγμα στις ποικίλες μορφές του Άλλου. Οι αρχαιόφιρες, συνδυάζοντας ταυτόχρονα τα χαρακτηριστικά του φιλότεχνου, του ειδημόνα αλλά και του συλλέκτη, αναλαμβάνουν τώρα το λόγο για το παρελθόν: Κυριακός ο Αγκωνίτης, Ιάκωβος Ξπον είναι μερικές από τις σημαντικότερες αρχαιόφιρες φυσιογνωμίες. Μετά τη μελέτη των καταλοίπων του παρελθόντος, επιγραφών τε και άλλων, γεννιέται η ανάγκη της συστηματικής ανασκαφής. Οι μεγάλες ανασκαφές στην Ηράκλεια και την Πομπηία το 1738 και οι έρευνες της επιστημονικής αποστολής στην Αίγυπτο το 1798 θέτουν τα θεμέλια της σύγχρονης αρχαιολογίας. Ακολουθούν στη διάρκεια του 19ου αιώνα η γέννηση της ευρωπαϊκής αλλά και της αιγαιικής προϊστορίας. Το ελληνορωμαϊκό αγκυρό δέχεται ένα πλήγμα, αλλά η αρχαιολογία διευρύνει το πεδίο της στο χρόνο και το χώρο. Η μετάβαση στην περίοδο των μεγάλων ανασκαφών είναι φυσικό επακόλουθο. Κυρίαρχο ρόλο σ' αυτή τη νέα πραγματικότητα για τη νέα επιστήμη έχουν οι αρχιτέκτονες. Για τη Marie-Christine Hellmann, ήδη

από τον 18ο αιώνα με τη μόδα των ταξιδιών στην Ανατολή και τη λατρεία των ερειπίων οι αρχιτέκτονες μαζί με ζωγράφους και σχεδιαστές αποτυπώνουν, ζωγραφίζουν και σχεδιάζουν τα αρχαία ερείπια. Είναι η εποχή των γραφικών αναπαραστάσεων στις οποίες η προοπτική αποψη των αρχαίων ερειπίων χρησιμεύει μόνο για να ζωντανέει το τοπίο. Λίγο αργότερα, το ενδιαφέρον μεταφέρεται στην αναζήτηση προτύπων και διακοσμητικών θεμάτων για την εφαρμογή τους στην κατασκευή κτιρίων. Οι περιπτώσεις του Stuart και Revett εντάσσονται στο ρεύμα αυτής της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής που συναντάται στην Ευρώπη. Ωστόσο, ο ρόλος του αρχιτέκτονα γίνεται πιο ενεργός και περισσότερο αρχαιολογικός στις ανασκαφές, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του ναού του Απόλλωνα στις Βάσσες της Φιγαλίας στην Αρκαδία. Ιδιαίτερα σημαντική για τη γνώση και την προσέγγιση των αρχαίων μνημείων υπήρξε η συμβολή του τμήματος αρχιτεκτονικής της Αποστολής της Μοριά, αλλά και των αρχιτεκτόνων της Αποστολής στη Ρώμη στη αρχές του 19ου αιώνα. Σε κάθε περίπτωση όμως οι αρχιτέκτο-

Ανασκαφές των Δελφών: η ανασκάφση του Αντίνοου (1894).

Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα κατά την εποχή των ανασκαφών το 1811. Ακουσέρλα του J. Foster.

νες προτιμούσαν να μελετούν τα ορατά κατάλοιπα δίνοντας έμφαση στα σχέδια. Ο Wilhelm Dörflfeld αντράπηκε αυτή την παράδοση και από την αρχή της καριέρας του στις μεγάλες ανασκαφές της Ολυμπίας το 1875 δεν επιδιώκει μόνο την τελειοποίηση των αποτυπώσεων και της αρχιτεκτονικής μελέτης, αλλά μελετά τη στρωματογραφία δίνοντας έμφαση στις διαδοχικές φάσεις και στην ιστορία του μνημείου. Από τις αρχές του 20ού αιώνα, ο ρόλος του αρχιτέκτονα περιορίζεται συνήθως στην αποτύπωση των καταλοίπων ή σε ζητήματα τεχνικής φύσης που αφορούν στην αναστήλωση.

Μεταξύ των λογίων αρχαιολογών που γαλουχήθηκαν στο πνεύμα του φιλελληνισμού συγκαταλέγεται και ο Κλεμανσό, γνωστός στο ευρύ κοινό ως πολιτικός και πρωθυπουργός της Γαλλίας (1906-1909). Σύμφωνα με τον Roland Etienne, ελαχίστη γνωριζόταν τον Κλεμανσό ως ελληνοφιλή, και κυρίως της σχέσης του πολιτικού με την ελληνική αρχαιολογία. Ο Κλεμανσό, ως άνθρωπος της δράσης, αναζητούσε στην αρχαιότητα ένα μέσο για την ερμηνεία του παρόντος. Σε μια εποχή που το φιλελληνικό κίνημα βρισκόταν σε παρακμή στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, εκείνος επισκέπτεται αρχαιολογικούς χώρους με τη συγκίνηση του προσκυνητή. Θαυμαστής του έργου της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής της Αθήνας προτείνει οικονομική βοήθεια για την ολοκλήρωση των δύο σημαντικότερων γαλλικών ανασκαφών στην Ελλάδα: των Δελφών και της Δήλου.

Η ανάπτυξη της αρχαιολογίας πάντως κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα στο ελληνικό έδαφος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του σύνθετου χαρακτήρα των σχέσεων που διαπύονται από την αρχή, αρχαιολογία, εξουσία και κράτη. Η εθνική αρχαιολογία, κατά τον Philippe Jockey, θα διαμορφωθεί σε διενές επίπεδο με την ίδρυση αυτή την περίοδο των ξένων σχολών. Οι μεγάλες δυνάμεις, Γαλλία, Αγγλία και Γερμανία, επεκτείνουν στο ελληνικό έδαφος τους χώρους των παραδοσιακών τους αντιπλοστητών. Οι μεγάλες ανασκαφές στην Ελλάδα αποτελούν ένα καλό παράδειγμα για τη στενή και κάποτε συγκρουσιακή σχέση μεταξύ πολιτικής και αρχαιολογίας. Το 1875 ξεκινούν οι ανασκαφές στην Ολυμπία από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Αποτέλεσμα της γαλλογερμανικής διαμάχης θεωρείται η έναρξη των ανασκαφών στη Δήλο το 1873 από τη Γαλλική Σχολή, ενώ είκοσι χρόνια αργότερα ξεκινά η μεγάλη ανασκαφή στους Δελφούς, η άδεια της οποίας αποδέχεται προϊόν σύμφωνης διαπραγματεύσεως μεταξύ Γερμανών και Γάλλων. Σύμφωνα με το συγγραφέα, οι ανασκαφές του 19ου και των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα δανείζονται τις μεθόδους της βιομηχανικής επανάστασης. Στους Δελφούς, για παράδειγμα, υπήρχαν τρεις περιορισμοί: ταχύτητα (λόγω του κινδύνου της μη ανανέωσης της άδειας), επίδειξη των ευρημά-

των και ταυτόχρονα παραγωγή γνώσης. Η πρακτική της αναστήλωσης, που επιτρέπει την ανταπόκριση στην απαίτηση της επίδειξης στο κοινό, γίνεται η απόδειξη της αρχαιολογικής παραγωγής.

Η ιστορία της αρχαιολογίας είναι στη μέθοδο σήμερα και αυτό εκφράζεται με πολλούς τρόπους γνωριζοντας όλο και μεγαλύτερη επιτυχία. Αυτή η νέα τάση επηρεάζει και την κλασική αρχαιολογία. Ενώ η ιστορία της αρχαιολογίας είναι συναρπαστική, διαμορφώνει μια έννοια της αρχαιολογίας που μπορεί εύκολα να αμφισβητηθεί: είναι πριν απ' όλα η ιστορία ενός επαγγελματία και των χαρακτηριστικών του, όπως η έρευνα πεδίου από τους περιηγητές ως τους πρώτους αρχαιολόγους. Αποκλείει, ωστόσο, σύμφωνα με τον Alexandre Farnoux, εκείνους που δεν έκαναν ανασκαφές ή που δεν έδειξαν ιδιαίτερη προτίμηση στην ανασκαφική διαδικασία. Αφήνει στη σκιά μια κατηγορία αυθεντικών αρχαιολόγων που το σφάλμα τους ήταν ότι υπερασπίστηκαν μια αρχαιολογία που δεν είναι η δική μας ή που το έργο τους φαίνεται ότι δεν προσφέρεται για αξιοποίηση. Ένας απ' αυτούς τους αραφείς, ιδιαίτερος και ίσως γι' αυτό παραμελημένος αρχαιολόγος ήταν ο Ελβετός Waldemar Deonna (1880-1959). Η περιπτώση του αποδεικνύει ένα καλό παράδειγμα ότι η ιστορία της αρχαιολογίας δεν μπορεί να είναι μόνο ιστορία μιας ανασκαφής, ενός θεσμού, ενός ανθρώπου ή ενός επαγγελματία.

Εδώ και αρκετές δεκαετίες η κλασική αρχαιολογία δείχνει πλέον ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την υπαίθρο, σύμφωνα με τη Michèle Brunet, υιοθετώντας μια διεπιστημονική πρακτική της έρευνας, η οποία της ήταν οικεία στις απαρχές της. Ήδη στις αρχές του 19ου αιώνα, οι μεγάλες επιστημονικές αποστολές που συνοδεύουν τις στρατιωτικές εκστρατείες στην Αίγυπτο και στο Μοριά συνδυάζουν τις αρμοδιότητες γεωγράφων και χαρτογράφων με αυτές των αρχιτεκτόνων και αρχαιολόγων σύμφωνα με ένα πρόγραμμα που επιδιώκει να μελετηθούν «το έδαφος και τα προϊόντα, η ιστορία και τα μνημεία της, οι ακτές, οι παλαιές και οι θάλασσες που τις βρέχουν». Έτσι, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα οι μεγάλες συστηματικές ανασκαφές στην Ελλάδα σχεδιάστηκαν σύμφωνα με αυτή την κατεύθυνση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση της Δήλου. Ο πρώτος τόμος της *Exploration Archéologique de Délos* είναι στο σύνολό τους αφιερωμένοι στη γεωγραφία του νησιού. Κατά τη δεκαετία του '60-'70, η εμφάνιση των οικολογικών κινήματων και η συνειδητοποίηση ότι τα φυσικά τοπία είναι πολιτισμικά προϊόντα που πρέπει να τύχουν προστασίας ανάλογη με τα μνημεία, συντελούν στην αναβίωση του ενδιαφέροντος για τη μελέτη της υπαίθρου και των αγροτικών περιοχών της. Έτσι, η αρχαιολογία και η αρχαία ιστορία είναι αναπόσπαστο μέρος σ' ένα πεδίο που το κατείχαν ήδη, εδώ και έναν αιώνα στην Βόρεια Ευρώπη, η «ανθρωπογεωγραφία» και οι ιστορικοί της σχολής των *Annales*.

Η απόφαση για την καταστροφή ενός μνημείου που παρελθόντος προκαλεί, όπως είναι φυσικό, αντιδράσεις, ιδιαίτερα όταν σ' αυτή συμμετέχουν άμεσα αρχαιολογία και φορείς οι οποίοι έχουν επιφορτιστεί μεταξύ άλλων με την προστασία των μνημείων. Ο Α. Καλιπάκης επιχειρεί να ερμηνεύσει αυτή την αντίραση που εμπιρεύουν τέτοιες αποφάσεις μέσα από τα παρελθόν της αρχαιολογίας. Μπορεί να είναι θεμιτή ή όχι η καταστροφή αρχαιοτήτων και αν ναι σε ποιες περιπτώσεις; Τα επιχειρήματα που προβάλλονται για να αιτιολογηθούν παρόμοιες αποφάσεις, είναι υποκειμενικά και συγκυριακά χαρακτήρα, αφού δεν στηρίζονται σε επιστημονικά τεκμηριωμένες αρχές. Ποιες είναι οι παράμετροι που θα μπορούσαν να υποχρεώσουν σε τέτοιο βαθμό τους υπεύθυνους για την προστασία των μνημείων, αρχαιολόγους αλλά και κρατικούς παράγοντες, ώστε να συναινέσουν στην καταστροφή τους; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα στα οποία προσπαθεί να απαντήσει ο συγγραφέας, αντλώντας τα παραδείγματα από τα παρελθόν της αρχαιολογίας. Το ζήτημα, όμως, αυτό δεν αφορά μόνο το παρελθόν, αλλά και το παρόν και το μέλλον, παραμένοντας πάντοτε επίκαιρο, ιδιαίτερα σήμερα με αφορμή τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών αγώνων της Αθήνας.